

О. В. Чумак,

к. е. н., доцент, головний науковий співробітник відділу статистики і аналітики вищої освіти, ДНУ "Інститут освітньої аналітики", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.22.38

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

O. Chumak,

PhD in Economics, Associate Professor, Chief Scientist
of State Scientific Institution "Institute of Educational Analytics", Kyiv

MANAGEMENT OF STATE-OWNED ENTERPRISES THROUGH THE PRISM OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Визначено розуміння категорії соціальна відповідальність за різними аспектами: соціогуманітарна сфера, економіка підприємства, державне управління. Виділено ключові переваги застосування соціальної відповідальності для підприємств державної форми власності з врахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду. Запропоновано державним підприємствам розробляти економічну політику за такою структурою, яка забезпечить досягнення стратегічних орієнтирів щодо впровадження корпоративної соціальної відповідальності. Для оцінки можливостей виконання соціальної відповідальності підприємствами з часткою державного майна рекомендовано використовувати базову матрицю за напрямками політики соціальної відповідальності. Впровадження соціальної відповідальності пропонується здійснювати відповідно до етапу його розвитку, який визначається за показниками нерівності (базовий варіант матриці), представлених через співвідношення темпу приросту рентабельності та темпу приросту капіталізації підприємства. Охарактеризовано елементи розробленої матриці.

Since the state, in the person of the authorities, should be the responsible owner of the property, so the mechanism of economic of enterprise management should be aimed at increasing the efficiency and value of such assets. The purpose of the paper is to provide a scientific justification of the vectors for managing the property of state-owned enterprises within the framework of compliance with social responsibility. Understanding the category of social responsibility is carried out on various aspects: socio-humanitarian sphere, public administration, economics of enterprise. The interpretation of social responsibility in different spheres with the characteristics of individual components is considered. The importance and key benefits of using social responsibility for state-owned enterprises, taking into account domestic and foreign experience and legal norms, are considered. The proposed introduction of social responsibility in accordance with the company's economics policy and the mechanism of state regulation. It is proposed that enterprises develop economics policies that would ensure the achievement of strategic corporate social responsibility guidelines. There is a significant number of state-owned enterprises in Ukraine with a loss-making activity, therefore, for the effectiveness of the social responsibility policy, it is expedient to introduce cluster socialization of projects in the regions. Partnerships between companies in one industry can be created, which include consolidated responsibility, the development of public welfare and the sustainable development of the region. In order to assess the possibilities of social responsibility implementation by enterprises with a share of state property, it is recommended to use the developed basic matrix of the directions of the policy of social responsibility. The introduction of social responsibility is proposed in accordance with the stage of enterprise development, which is

determined by indicators of inequality. The base version of the matrix contains the ratio of rates of growth of profitability and the growth rate of capitalization of the state-owner enterprise. The description of the elements of the developed matrix is disclosed.

Ключові слова: управління державним підприємством, державне підприємство, соціальна відповідальність, державна власність

Key words: management of a state enterprise, state-owned enterprises, social responsibility, state property

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічний вектор розвитку держави за умов сьогодення спрямований на інтеграцію у світове співтовариство та прагнення розширення додаткових джерел фінансування. Схвалення Концепції реалізації державної політики управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки [1] для визначення оптимального механізму підвищення рівня корпоративного управління суб'єктами господарювання у 2015 році дозволяє розробляти механізм впливу на їх розвиток, враховуючи низку інноваційних методів та підходів. У документі зазначається, що основне завдання Кабінету Міністрів України це забезпечення ефективного управління активами на користь їх основного власника — українського народу. Держава в особі органів управління повинна бути професійним та відповідальним власником суб'єктів господарювання і зосередити свої зусилля на збільшенні вартості їх активів. Формування фінансових ресурсів підприємств реального сектору економіки державної форми власності, за таких обставин, має бути спрямоване на сталий розвиток. За даними Фонду держмайна України станом на жовтень 2018 р. кількість державних підприємств в Україні становить 477 господарських товариств, які мають державну частку у статутних капіталах й 3547 суб'єкти господарювання державного сектору економіки [2]. Враховуючи обраний напрям інтеграції, в Україні державними підприємствами передбачено дотримання норм оновленого законодавства, яким передбачається виконання таких важливих умов діяльності державних компаній як підзвітність і прозорість. Суспільство повинно мати впевненість, що підприємства, власником яких є громадяни через державу, діють прозоро, відповідно до чинного законодавства (вітчизняного й міжнародного). Проте процес виконання вимог на сьогодні, відбувається досить повільно. Втім, компанії в таких секторах, як авіаційна промисловість, залізничний транспорт, метрополітен, енергетична сфера та інші, поступово запроваджують принципи корпоративної соціальної відповідальності, що сприяє уможливленню виконання низки передбачених нормативних державних вимог. Проблемою, яка потребує свого вирішення є спрямування державної політики на дотримання вимог щодо прозорості діяльності підприємств з державною часткою власності та визначення рівня їх соціальної відповідальності перед різними видами стейкхолдерів.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ

Наукові пошуки і внески у розвиток теорії та практики економіки підприємства в сфері корпоративної соціальної відповідальності здійснили такі вчені: А. Колот, О. Головінов, В. Загорський, О. Грیشнова, Н. Орлова, А. Харламова, Л. Грицина та інші. Водночас механізм

забезпечення дотримання корпоративної соціальної відповідальності підприємствами в системі формування економічної політики управління державним майном у взаємозв'язку на макро- та мікрорівні потребує розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні векторів управління майном державних підприємств в рамках дотримання соціальної відповідальності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальна відповідальність як категорія філософії чи соціології є досить дослідженим поняттям, під яким розуміється діалектичний взаємозв'язок між особою і суспільством, проте у науці з державного управління з'явилась не так давно. І.Г. Савченко соціальну відповідальність визначав як форму регуляції соціальної поведінки, що має дихотомічний характер і означає сумлінне, відповідальне ставлення людини, посадової особи, органу державної влади до своєї діяльності (поведінки) [3]. О.А. Грیشнова вбачає у соціальній відповідальності держави (органів державної влади різного рівня та органів місцевого самоврядування) системоутворюючий, багатофункціональний зміст, що сприяє здійсненню всіх інших принципів сучасного державного управління, забезпечує позитивний імідж інститутів держави та її посадових осіб, стає обов'язковим засобом соціальної відповідальності на інших рівнях (зокрема підприємств і громадян), запорукою соціального прогресу [4].

Надалі це трактування було розширено чи доповнено дослідниками з державного управління, але передбачало взаємовідносини суб'єкта і суспільства при провадженні державної політики на різних її рівнях. При розгляді питання державної власності як об'єкта управління державою і одночасно, об'єкта управління менеджментом на макрорівні, постає необхідність синергії управлінських запитів і дій. Тому варто приділити належної уваги й корпоративній соціальній відповідальності, притаманній підприємницьким структурам, які виробляють продукцію (товари, послуги). Одними вченими вказується на появу соціальної відповідальності у бізнесі з розвитком індустріального суспільства, іншими з переходом від індустріального суспільства до постіндустріального, коли існують певні протиріччя у параметрах сталого розвитку економіки і країни в цілому. Як зазначає А.М. Колот, економічною наукою доведено й підтверджується практикою, що для забезпечення стійкого розвитку соціальна відповідальність бізнес-організацій має не менше значення, ніж розвинута економічна інфраструктура, політична стабільність або втілення в життя проектів інноваційного розвитку [5].

В Україні, із питань соціальної відповідальності, має місце значна кількість досліджень в розрізі різних наук: філософії, соціології, державного управління, економіки. Залишається актуальним вивчення її впровадження у взаємозв'язку із фінансовою політикою підприємства та державним регулюванням. У деяких крайніх світу існують різні державні інституції, відповідальні за впровадження й дотримання соціальної відповідальності. Становлення соціальної відповідальності в підприємствах державного сектору України як регулятора їх взаємодії зі стейкхолдерами вимагає розроблення підходу для розуміння забезпечення й результативності соціальної відповідальності. Це потребує систематизації та критичного осмислення наявних методичних аспектів стосовно розвитку фінансової складової для виконання умов впровадження соціальної відповідальності.

Підприємства державної форми власності створені з метою виконання покладених на державу певних функцій, забезпечення продукції, робіт, послуг притаманним лише державним підприємствам або таким, якими монополізовано ринок, або для отримання додаткового доходу до бюджету та мають значний вплив на національну безпеку. Тому актуалізується посилення значущості інституту корпоративної соціальної відповідальності, яка для них має бути передбачена в місії та відповідати очікуванням суспільства щодо виконання покладених зобов'язань зі сталого розвитку. Як показує практика, соціальна відповідальність застосовується багатьма міжнародними компаніями, а Уряди багатьох країн займають активну позицію в її просуванні.

Соціальна відповідальність підприємств державного сектору, ґрунтуючись на законодавчій регламентації, має стати добровільною діяльністю, спрямованою на дотримання високих стандартів за всіма видами діяльності в частині управління персоналом, економікою, екологією, соціалізацією зі стейкхолдерами для усунення економічних й соціальних диспропорцій; створення довірливих взаємовідносин; покращення результативності у довгостроковому періоді. Адже у сучасному світі впровадження принципів соціальної відповідальності визнано провідною технологією довгострокової стратегії сталого розвитку, що відображено в багатьох нормативно-регулятивних документах.

Незважаючи на те, що корпоративна соціальна відповідальність є добровільною ініціативою та підтримується міжнародними організаціями, у деяких країнах принципи соціальної відповідальності обов'язкові. Сьогодні у світі існують держави, які беруть на себе відповідальність за просування міжнародних стандартів корпоративної соціальної відповідальності на національному рівні, створюючи умови для впровадження, оцінки, сертифікації виробництва і продукції. В Україні законодавче регулювання даних питань, планувалось, але на сьогодні не знайшло своєї реалізації (за тими проектами, які були підготовлені протягом останніх років). Оскільки принципи соціальної відповідальності забезпечують інтеграцію до міжнародних відносин, тому їх впровадження в підприємствах державного сектору (як найбільш вразливого щодо корупційної складової), сприяють розвитку експортного потенціалу та підвищенню політичного іміджу країни.

За визначенням ISO 26000 "Настанова з соціальної відповідальності", соціальна відповідальність — це

відповідальність компанії за вплив її рішень та дій на суспільство, навколишнє середовище шляхом прозорості та етичної поведінки, яка: сприяє сталому розвитку, у т.ч. здоров'ю та добробуту суспільства; враховує очікування заінтересованих сторін; відповідає чинному законодавству та міжнародним нормам поведінки; інтегрована у діяльність організації і практикується у відносинах з іншими. Вченими корпоративна соціальна відповідальність розглядається як концепція, принципи, механізми та дії суб'єкта господарювання зобов'язання чи система, які стосуються питань, окреслених в ISO 26000 "Настанова з соціальної відповідальності". Важливого значення (за визначенням Європейської Комісії) соціальна відповідальність набуває за концепцією "потрійного критерію", тобто розширення звітності організації доданням соціальних і екологічних аспектів до фінансових показників діяльності. Таким чином, корпоративна соціальна відповідальність є тим елементом в системі управління підприємством, яка визнається не лише достатнім, але й необхідним важелем під час розвитку. У монографії колективу авторів [6, с. 105], розвиток підприємств характеризується як процес цілеспрямованої, незворотної зміни підприємства (революційної чи еволюційної) у просторі та часі, його структури і функцій шляхом взаємодії чинників внутрішнього і зовнішнього середовища, що може приводити до поліпшення, погіршення або врівноваження якісного і кількісного стану підприємства. Колотом А.М. у цьому контексті рекомендовано корпоративну соціальну відповідальність розглядати як компоненту соціальних ресурсів бізнес-організації, або складову ресурсного портфеля, яка здатна природошувати внутрішні і зовнішні ресурси компанії [7]. У зв'язку з цим, варто наголосити на тому, що застосування соціальної відповідальності забезпечує досягнення бізнесом мети і виконує ту частину його стратегії, якою передбачено створення доданої вартості компанії, або збільшення капіталізації. Під капіталізацією підприємства розуміють, по-перше, процес залучення ресурсів у ринковий обіг і створення вартості, здатної приносити додаткову вартість; по-друге, переведення частини знов створеної вартості в капітал (у вартість, що приносить додаткову вартість); по-третє, оцінку вартості підприємства, бізнесу [8]. Загальновідомим є факт впливу підвищення капіталізації на зростання показників конкурентоспроможності, фінансової стійкості та інвестиційної привабливості підприємств.

Зазначене актуалізує вибір підприємствами оптимального варіанту фінансової політики, яка має забезпечувати реалізацію стратегії в частині корпоративної соціальної відповідальності та необхідність пошуку найбільш прийнятних рішень щодо обсягів і структури фінансового капіталу. Дослідження, що проведені на прикладі великої кількості іноземних компаній різних видів економічної діяльності, свідчать, що соціальна активність і відповідальність компаній впливають на результативність їхньої діяльності здебільшого в довгостроковому періоді [5]. Тому стає доцільною розробка стратегії управління фінансовим капіталом суб'єктів господарювання з часткою державної власності за умов застосування корпоративної соціальної відповідальності. Проте, для формування даної стратегії, варто розробити політику соціальної відповідальності на

Таблиця 1. Матриця напрямів політики соціальної відповідальності

	Персонал	Екологія	Економіка	Суспільство
Етап 1 (базовий) Збиток. Нульова або низька рентабельність, відсутність капіталізації	Оплата праці. Створення робочих місць	Подання екологічної звітності. Дотримання екологічних норм	Сплата податків. Подання звітності	Працевлаштування людей з обмеженими можливостями
Етап 2 $T_{прР} \geq T_{прК}$	Додається: страхування для персоналу, навчання, зростання заробітної плати	Додається: Енергозберігаючі проекти	Додається: отримання податкових пільг, преференцій, субсидій, цільові відрахування, управління ризиками	Благодійність, інформатизація, якість продукції, кодекс підприємства, звітність, захист державного майна, енергозберігаючі технології
Етап 3 $T_{прР} \leq T_{прК}$	Додається: корпоративна культура, кадрові регламенти й стандарти, оплата праці вища за середню по галузі, конфлікт інтересів	Додається: розробка стандартів, участь у проектах із збереження оточуючого середовища, використання ефективних технологій утилізації відходів	Додається: інновації, ресурсо-ефективність, пільгове оподаткування та кредитування, залучення інвестицій, вихід на міжнародні ринки	Додається: впровадження наукових досліджень, інноваційні парки, оприлюднення нефінансової звітності, соціальні проекти регіонального рівня, антикорупційна політика

підприємстві, результативність якої доцільно постійно моніторити та оцінювати шляхом застосування обраних показників KPI. Враховуючи, що на сьогодні в Україні налічується значна кількість підприємств з часткою держави у їх статутних капіталах, з метою ефективності політики соціальної відповідальності вбачаємо за доцільне передбачати кластерну соціалізацію проектів. Тобто за таких умов між підприємствами однієї галузі, відомства, регіону можуть встановлюватись партнерські відносини, які передбачають консолідовану відповідальність за окремими напрямками, чим можуть робити внесок у суспільний добробут та стійкий розвиток підприємства, громади, регіону. Адже, як свідчить практика застосування корпоративної соціальної відповідальності, розмір компанії є найкращим індикатором інтеграції соціальної відповідальності зі стратегією розвитку компанії. Оскільки чим більша компанія, тим вища вірогідність включення корпоративної соціальної відповідальності у стратегічні орієнтири розвитку компанії. Багато у економічній літературі також відзначається переваг, які отримує компанія від впровадження корпоративної соціальної відповідальності, через істотне розширення кола потенційних інвесторів та збільшення можливості зниження вартості залучених коштів.

Отже, виявивши ключові характеристики соціальної відповідальності, довівши доцільність її застосування, варто приділити увагу фінансовому забезпеченню реалізації даного процесу. Для оцінки ефективності будь-якої програми, на першому етапі необхідно встановити систему індикаторів, які б характеризували рівень їх виконання. Враховуючи, що соціальна відповідальність поділена на певні сектори: персонал, екологія, економіка, суспільство, стейкхолдери, вбачаємо за доцільне відповідно до кожного сектора розробляти систему індикаторів. До прикладу, індикаторами в аспекті управління персоналом можна вважати: кількість працівників, працевлаштування осіб з обмеженими фізичними можливостями та/або осіб, переселених з тимчасово окупованих територій, учасників бойових дій, пенсійне та медичне страхування працівників, політика заохочень, показники гендерної політики тощо. Моніторинг впливу тенденцій економічного і соціального середовища на показники індикаторів за кожною сферою соціальної відповідальності дозволить оцінити ресурсні позиції суб'єкта господарювання. З точки зору фінансів підприємства, постає питання знаходження оптималь-

ного співвідношення між прибутковістю та/або рентабельністю бізнесу і його капіталізацією. У зв'язку із цим, при оцінці можливостей впровадження соціальної відповідальності підприємствами з часткою державного майна, рекомендовано використання матриці напрямів політики соціальної відповідальності. Впровадження соціальної відповідальності на підприємстві пропонується здійснювати відповідно до етапу його розвитку, який визначається за показниками нерівності (базовий варіант матриці), представлених через співвідношення темпу приросту рентабельності та темпу приросту капіталізації підприємства (табл. 1).

Поданий у матриці перелік індикаторів у розрізі сфер соціальної відповідальності не є вичерпним, а лише наведений для базового розуміння методичного підходу побудови. При підвищенні рівня соціальної відповідальності, яка зумовлює зростання рентабельності й капіталізації підприємства, можливості розвитку значно зростають. Водночас здійснюється державне фінансування соціально-значущих проектів бізнесу через надання субсидій, пільгових кредитів, податкових пільг, сприяння відкриттю інноваційних парків, супроводженню проектів енергозберігаючого виробництва тощо. На сьогодні існує низка державних програм й проектів, спрямованих на збільшення соціальної відповідальності державного корпоративного бізнесу відповідно до міжнародних стандартів та із залученням іноземного капіталу. Важливою неподатковою державною преференцією може стати врахування рівня соціальної відповідальності при відборі державних підприємств на виконання державних замовлень під час участі у тендері. Найсприятливішими для залучення капіталу є етапи зростання й зрілості компанії, оскільки саме у цей час найпростіше акумулювати ресурси фондового ринку та кредитні ресурси банківського сектору. Водночас можливості мобілізації фінансового капіталу суб'єктами господарювання, що перебувають на завершальному етапі свого життєвого циклу (занепаду) або тільки формують стартовий капітал, досить обмежені [9]. Щодо екологічного фінансування вченими пропонуються такі джерела: Державний фонд охорони навколишнього природного середовища, страхові платежі, екологічні інвестиції, до яких можна віднести і пожертвування суспільних екологічних інституцій, а також надходження від розвитку екологічного бізнесу [6].

О.М. Головінов [10] зауважував на тому, що процес формування концепції соціальної відповідальності

бізнесу відбувається за рахунок формування національної моделі соціальної відповідальності, яка, зокрема, може розглядатися в рамках механізму соціальних угод між керівництвом прибуткових виробництв і державними структурами, особливо на регіональному рівні. Отже, розробка і впровадження програм щодо стимулювання й сприяння впровадженню соціальної відповідальності державними підприємствами, на сучасному етапі, набуває суспільно значущої необхідності. Науково обгрунтоване фінансове забезпечення такого вектору реформування управління державною власністю підвищить прозорість діяльності, сприятиме забезпеченню підзвітності перед стейкхолдерами, враховуючи синергетичний вплив декілька секторів діяльності підприємств.

ВИСНОВОК

Впровадження корпоративної соціальної відповідальності у підприємствах державної форми власності зумовлює отримання ними додаткових джерел фінансування. Соціально-орієнтовані підприємства, які здійснюють експортні операції або які спрямовані на внутрішній ринок, потребують застосування сучасних механізмів стратегії розвитку шляхом: проведення моніторингу ефективності роботи підприємства, впровадження міжнародної та внутрішньої стандартизації за всіма можливими сферами (персонал, якість продукції, соціальна політика тощо), оцінка ефективності соціальної відповідальності. Державна економічна політика у сфері підприємств з часткою державної власності має передбачати напрями, які враховують фінансово-економічну та соціальну складові. При тенденції тривалої збиткової діяльності, шкідливих для оточуючого середовища галузях промисловості, не стабільній кадрові політиці, усе ще високому рівні корупції, державні підприємства є суб'єктами, котрим необхідно проваджувати економічну діяльність та звітувати через призму соціальної відповідальності, дотримуючись публічності результатів.

Література:

1. Про схвалення Концепції реалізації державної політики управління суб'єктами господарювання державного сектору економіки : Розпорядження КМУ від 27 травня 2015 р. № 662-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248295032>
2. Сайт Фонду державного майна України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/press-list/spf-management-rights-state/13215.html>
3. Ціннісний вимір соціальної відповідальності в демократичній державі / І.Г. Савченко, О.В. Радченко. — Х.: ХНУ ВС, 2008. — 199 с.
4. Грішнова О.А. Соціальна відповідальність в контексті подолання системної кризи / О.А. Грішнова // Демографія та соціальна економіка. — 2011. — № 1 (15). — С. 32—40.
5. Колот А. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А. Колот // Економічна теорія: науковий журнал. — 2013. — № 4. — С. 5—27.
6. Орлова Н.С. Концептуальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні: монографія

/ Н.С. Орлова, А.О. Харламова. — К.: Кондор, 2014. — 250 с.

7. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / А.М. Колот, О.А. Грішнова та ін. — К.: КНЕУ, 2012 — 501с.

8. Методи розвитку та забезпечення капіталізації промислових підприємств в умовах інституціональних змін: моногр. / І.П. Булеєв, Н.Ю. Брюховецька та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. — Київ, 2016. — 312 с.

9. Барилюк І.В. Діагностика впливу факторів економічного середовища на формування фінансового капіталу компаній / І.В. Барилюк, М.В. Рубаха // Фінанси України. — 2013. — №9. — С. 104—117.

10. Головінов О.М. Соціальна відповідальність бізнесу: українські реалії і проблеми / О.М. Головінов // Економічний вісник Донбасу. — 2014. — № 2. — С. 187—192.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "On Approval of the Concept for the Implementation of the State Policy for the Management of Economic Sectors of the Economy", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248295032> (Accessed 20 Oct 2018).
 2. The site of the State Property Fund of Ukraine (2018), available at: <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/press-list/spf-management-rights-state/13215.html> (Accessed 20 Oct 2018).
 3. Savchenko, I.H. and Radchenko, O.V. (2008), Tsinnisnyi vymir sotsialnoi vidpovidalnosti v demokratychnii derzhavi [Valuable Dimension of Social Responsibility in a Democratic State], KhNUVS, Kharkiv, Ukraine.
 4. Hrishnova, O. A. (2011), "Social responsibility in the context of overcoming a systemic crisis", Demohrafiia ta sotsialna ekonomika, vol. 1(15), pp. 32—40.
 5. Kolot, A. (2013), "Corporate Social Responsibility: Evolution and Development of Theoretical Views", Ekonomichna teoriia: naukovyi zhurnal, vol. 4, pp. 5—27.
 6. Orlova, N.S. and A.O. Kharlamova, (2014), Kontseptualni zasady korporativnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini [Conceptual Principles of Corporate Social Responsibility in Ukraine], Kondor, Kyiv, Ukraine.
 7. Kolot, A.M. and Hrishnova, O.A. ets. (2012), Sotsialna vidpovidalnist: teoriia i praktyka rozvytku [Social responsibility: the theory and practice of development], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 8. Bulieiev, I.P. and Briukhovetska, N.lu. (2016), Metody rozvytku ta zabezpechennia kapitalizatsii promyslovykh pidpriemstv v umovakh instytutsionalnykh zmin [Methods of development and provision of capitalization of industrial enterprises in conditions of institutional changes], NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti, Kyiv, Ukraine.
 9. Baryliuk, I. V. and M. V. Rubakha (2013), "Diagnosis of the influence of factors of the economic environment on the formation of financial capital of companies", Finansy Ukrainy, vol. 9, pp. 104—117.
 10. Holovinov, O.M. (2014), "Social responsibility of business: Ukrainian realities and problems", Ekonomichnyi visnyk Donbasu, vol. 2, pp. 187—192.
- Стаття надійшла до редакції 29.10.2018 р.*